

ענף בקר החלב בשעת החירום והמלחמה

הקדמה

מטרת הסקר היא לסכם את ההכנות שנעשו בעדרים לקראת שעת חירום וכיצד עמדו במבחן המלחמה. החל מהגיוס ועד ל-5 ליוני — יום פרוץ הקרבות — עברו שבועיים שהיו תקופה של הכנות קדחתניות להתארגנות, להתחפרות, להכנת מלאי מזון, מים ואמצעים לעמידה בעת מבחן.

בעיות עבודה וכוו"אדם

במשק הקיבוצי גם מענף הרפת, כמו מיתר ענפי המשק גוייס מספר גדול והולך של עובדים, אך היות והגיוס היה הדרגתי, אפשר היה להכניס בהדרגה לעבודה עובדים מחליפים שאינם יוצאי-צבא מבין חברים מבוגרים, או תברות שעבדו ברפת בעבר, ותלמידי הכיתות הגבוהות של ב"ס תיכון; וככל שמצבת העובדים הקבועים בענף כללה יותר עובדים מסוגים אלה — מצבו היה יותר קל. במרבית המשקים נשארו שניים או יותר מאנשי הצוות הקבוע שקלטו את "התגבורת". למשק אחד נשלחה רפתנית מנוסה ממשק ותיק, בישובים הקרובים לגבול (לשעבר) היו כל החברים מרותקים למשקיהם והבוקרים מצאו זמן גם "להעיף מבט" על הפרות. במשק שלא נשאר בו אף אחד שידע לחלוב ומכיר את הפרות — נגרמו כמובן נזקים כבדים. פה ושם נשארו

(שנולדו עד יוני 1966) מעשרת אלפים הזרעות שבוצעו בתקופה שבין נובמבר 63 ואוקטובר 1965. אכן יכול דל ביותר, והסיבות לכך מוסברות כדלקמן: (1) הזרעות חוזרות (כפולות); (2) אחוזי התעברות נמוך של אמהות; (3) הפירות ומכירה של אמהות לפני הלידה; (4) המלכות זכרים; (5) מכירה ושחיטה של עגלות. למדתי איפוא מטבלה זו שאין לסמוך על תיכונן פעולות כגון אלה מבלי להביא בחשבון את התנאים והנסיבות שעלולים להשתנות מפקידה לפקידה.

יעוצה העצה לבוקרים שקיבלו את הד"ח הזה לעיין בו באופן יסודי, כי הוא מספק חומר רב ומגוון, שעליו לעורר סקרנות ועירנות לגבי בעיות קידום הענף מבחינה טיפוחית. י. ע.

גם עובדים מבני המעוטים.

במשק המושבי, מצב כוח האדם של המושבים הוא פועל יוצא ממצבם הדמוגרפי; במושבים הוותיקים ביותר גויסה שכבת הבנים ונשארו הנכדים ש"השתלטו" בצורה מופתית על כל הענפים, כולל הרפת. בעזרתם הלא מבוטלת של הסבים והסבתות. יותר קשה היה מצבם של המושבים הצעירים, בהם אין עדיין נכדים בגיל העבודה; רובם המכריע של הבנים גויסו והגר שיאה בעול המשק הוטלה על ההורים הקשישים. במשקים אלה אורגנה והתארגנה עזרה הדדית לעבודת החליבה, להובלות החלב והמספוא וכדומה.

מסקנות

מרבית המשקים התגברו על בעיות כוח-האדם בצורה מניחה את הדעת.

כדי למנוע משברים קשים בעת חירום, רצוי להכליל בצוות העובדים הקבוע מספר מספיק של חברים מבוגרים שאינם יוצאי-צבא, של חברות, ושל תלמידי הכיתות הגבוהות של ב"ס תיכון.

יש להכשיר ולשתף עובדים אלה בכל סוגי העבודה בענף: בחליבה, בטיפולים שוטפים ובהזנה.

מן הראוי להכליל בתכנית הלימודים לנוער החקלאי פרק על ניהול והחזקת עדר בקר חלב ועל עבודה מעשית בו.

עזרה הדדית בתוך ישובים ובין הישובים היתה מתמיד נהוגה, ויש להמשיך במסורת נאה זו גם בעתיד.

האספקה והזנת הבקר

מנקודת ראות הזנת הבקר נודמן כעין "עיר תוי" נוח של המלחמה: השחית, מהיבול החדש, בחלקה היתה כבר במתבנים ובחלקה בשדה, והודות לכך צומצם סיכון של פגיעה בכל השחת; הסלק היווה מחסן של מזון עסיסי ובמידה שלא היו הפגזות, הרי הובילו אותו באופן סדיר; עשב הרודאס החל להניב באותם הימים את מלוא היבול ורק במקרים מעטים היו הפרעות

חילוף, כלים לאיחסון חלב וקירורו, לדרכי גישה ולמיכליות להובלתו. ברור על כן שזוהי אולי המערכת הפגיעה ביותר במשק והדאגה לה פועלת התקינה גם בימי חירום חייבת לעמוד בראש דאגתנו.

הפעלה בעת הפסקת חשמל. גם בעתות שלום יש הפסקות חשמל והרבה משקים ערוכים ומוכנים לכך ע"י אחת מהאפשרויות כדלקמן:

1. גנרטור גדול המספק חשמל למשק כולו;
2. גנרטור קטן המספק חשמל לאיזור הרפת

או למכון החליבה בלבד;

3. מנוע בניזין, המפעיל את מכונות החליבה בלבד (ולעיתים בצירוף בטריות של מכונות להפעלת מערכת המפעמים);

4. טרקטור, המפעיל ע"י מעביר-כוח את משאבת התת-לחץ;

5. במושבים — חיבור מערכת התת-לחץ אל מערכת היניקה של טרקטור.

למרות כל זאת, היו גם משקים רבים, ואף משקי-ספר ביניהם, שחסר להם כל סידור אלטרנטיבי לעת פגיעה במערכת החשמל. במושבים רבים לא היתה ידיעה מספקת על אפשרות הספקת תת-לחץ ע"י טרקטור.

חלקי חילוף. החלק הפגיע ביותר — אלה הן צנצנות הזכוכית. ההוראות וההמלצות בדבר הדבקה ניר על הצנצנות והאפשרות לחלוב גם ללא צנצנות — הגיעו למשקים מאוחר.

הוראות האפלה ירדו על ראש הבוקרים כרעם ביום קיץ. לא היתה הכנה כלשהי ל"צרה" זו ובגלל קשיים בביצוע האפלה עברו לחליבה פעמיים ביממה, או שסידרו האפלה גם לדלתות הכניסה והיציאה של הפרות — דבר קשה למדי; במשקים אחדים חלבו כמעט באפלה מוחלטת.

מכון חליבה אלטרנטיבי. בדרך מקרה לא היו פגיעות ישירות במכונת-חליבה; אף משק לא היה מוכן למקרה של הוצאת מכון החליבה משימוש; יש בארץ משקים בעלי מכונות חליבה קטנות, מורכבות על מריצה, לחליבת פרה אחת במכונה מיטלטלת; בארצות-חוץ יש מכונת חליבה ניידים לחליבת עדרים גדולים במרעה. אין קושי רב בהכנת מיתקן נייד לחליבת שלוש פרות במכונות מיטלטלות, שניתן להפעלה בכל מקום.

בהשקאה; הוצאת סלק-סוכר התאחרה, דבר שגרם לירידה בכמות תחמיץ הקודקודים ובאיכור תו. במרבית המשקים היה מלאי לשבוע עד חודש ימים של מזון מרוכז, הן במשקים בעלי מכון תערובות מקומי וכן במשקים שמקבלים אותו ממכון מרכזי. "המזון" החשוב ביותר, הפגיע ביותר והנצרך בכמות יומית הגדולה ביותר לפרה — אלה הם המים, ודווקא למיצרן חיוני זה לא בכל מקום דאגו במידה מספקת.

מסקנות

במזון מרוכז לא היו תקלות, בגלל קיצור ימי החירום. נפח אחסנה לשבוע עד 10 ימים חשוב בימי חירום כבימי רגיעה. רצוי שבמשקים בעלי מחסנים לגרעינים תימצא גם מגרסה כדי שלא יעמדו בפני חוסר אפשרות להאביס את הגרעינים המצויים.

ירק וסלק — רק בשעת הפגזה וקרבות לא ניתן להשקות, לקצור ולהוביל, ומזה אין מנוס. שחת. בגלל מועד תחולת המלחמה צומצם סיכון אבדן השחת. לשם זהירות יש לדאוג לפיזור השחת למספר ערמות קטנות.

יש לבדוק בדיקה נוספת את יעילות הרטבת הסביבה של המתבנים, ויעילותם ואי-יעילותם של החומרים הכימיים למניעת שריפות ע"י התזתם על השחת והקש.

אספקת מים סדירה לשעת חירום הובטחה לא בכל המשקים, והיו מחדל חמור שיש לתקנו לעתיד. יש לבדוק מחדש את התאמת השוקתות האוטומטיות; אין בהן אגירת מים והן יוצאות מהשימוש ברגע של הפסקת הלחץ או הזרימה ברשת.

את מאגרי התחמיץ באזורים פגיעים, רצוי לבנות מחומרים בלתי מתלקחים, כגון — בטון או בטונדה, ולכסותם בחומרים שאינם דליקים, כגון חירזה, חול וכו'.

חליבה וציוד לחליבה

החליבה — זהו קציר היבול של ענף הרפת. את ביצוע החליבה אי-אפשר לדחות לזמן רב מבלי לגרום סבל רב לפרות והפסדים חמורים בתנובה. מכונת החליבה בקיבוצים ומכונות החליבה במושבים הן מערכות מורכבות, הזקוקות להפעלתן הנכונה, לחשמל ולמים, לחלקי

מסקנות

כאשר יש תכניות חירום ארציות, יש להפעילן בבוא שעת החירום; לא יתכן שאזורים אחדים לא ייפגעו כלל ובאחרים לא תישאר אף מיכלית. השימוש ביריעות פוליאטילן לצפוי הדפנות מאפשר ניצול כלים שונים ורבים להובלת חלב. יש ללמוד מהניסיון שהצטבר עתה ולהגיע להמלצות מוסכמות.

כאשר קיים חשש לחוסר אפשרות לשיווק כל כמות החלב — רצוי שכל משק ירכוש מפרדה (ספרטור), כדי שיוכל לשווק לפחות את השמנת.

דרושים כלים מתאימים לאיסחון והובלת חלב מעל קיבול המיכל המצנן, וזאת — על מנת לאפשר הובלת עודף חלב לשימוש במטבח. בלול, בדיר העגלות והעגלים, ואפילו לפרות.

שונות

אמצעים שונים למניעת פגיעות (דוגמאות):

- בתל-קציר, זה שנים אחדות היתה חומת חצץ להגנת כל איזור הרפת.
 - בדגניה ב' ובבית-זרע גידרו שביל גישה ושטח גדול ליד הירדן, לפיזור הבקר וכדי לאפשר לו שתיה.
 - בניר-אליהו בנו חומת שקי חול ליד מכון החליבה, לכיוון קלקיליה.
 - את הפרות בניר-אליהו העבירו לחליבה בקר בוצות קטנות — כדי למנוע ריכוז פרות גדול בחצר ההמתנה.
 - בנורדיה גידרו את שטח הפרדס הסמוך לרפת לפיזור הבקר בשטח גדול.
 - בגדות סוכם, מתוך ניסיון מר ורב, על ריכוז מירבי של הפרות ועל קשירתן — סידור כזה מעניק הגנה הדדית מירבית.
 - בנגב החליטו, במסגרת בין-משקית, על השארת הפרות ברפתות ובחצרות הקבועות. פיזור הפרות בשטח המשק מסוכן מכמה בחינות:
1. פרות ועגלות רצות אל תוך האש בשעת שריפה.
 2. פרות, במרוצתן, מעלות ענן אבק, מה שעלול למשוך את אש האויב.
 3. הבקר עלול לעבור את הגבול.

מיתקנים אחדים כאלה יוכלו להבטיח את

כל משקי הארץ מפני תקלות.

החליבה במשקים תחת אש האויב. היו משקים שחלבו בהפסקות שבין הפגזה להפגזה — פעם ביום ובעיקר בלילה, והיו גם כאלה שהפסיקו ל-20—30 שעות בין חליבה אחת לשניה ומוכן שכתוצאה מכך התהוו דלקות וסבל לפרות, ירידה בחלב, ונזקים. כדי למנוע ריכוז גדול של פרות הביאו במקום אחד לחצר ההמתנה קבוצות קטנות של פרות; משקים אחדים המשיכו לחלוב "כרגיל", אף בשעת ההפגזות.

מסקנות

בכל משק, קיבוצי או מושבי, חייבים להתקין סידורים שיאפשרו חליבה ללא חשמל מן הרשת הכללית, הן בימי חירום והן בימי רגיעה.

יש לסדר מחסני אביזרים וחלקי חילוף אזוריים, כל עוד לא יינתן למשקים שירות יותר טוב ע"י סוכני וספקי ציוד החליבה.

הוראות ההתגוננות האזרחית הגיעו מאוחר מדי והבוקרים לא היו מוכנים מבחינת סידורי ההאפלה ושוחות ההגנה סביב מכוני החליבה ובדרכי הגישה אליהם.

מוסד מרכזי, או כמה מוסדות אזוריים, חייבים לתכנן ולהכין מספר מכוני חליבה ניידים למקרה של פגיעה קשה במכון החליבה. הובלת חלב למחלבות

צי המיכליות, אשר מוביל כל יום כמיליון ליטר חלב למחלבות, צפוי בימי חירום לגיט להובלת מים ליחידות הצבא; ואכן, נמסר על תכנית שעת חירום להפעלת מספר מיכליות מצומצם ביותר לסיפוק הצרכים המינימאליים של האוכלוסיה בחלב שתיה בלבד, כדי 25% מכומר הקיבול הרגיל של המחלבות, כאשר השיקול היחיד להוצאת חלב מן המשקים הוא — נוחיות, מהירות ואפשרות הוצאת החלב מהמשק למחלבה הקרובה; יתר החלב היה צפוי לניצול מקומי מצומצם ולשפיכה. למזלנו הרב, שעת החירום לא ארכה, צי המיכליות גויס רק בחלקו ותכנית החירום לא הופעלה כלל. במרבית האזורים המיכליות נשארו באיזור ופעלו כמעט באופן סדיר, אולם באזורים אחרים היו תקלות חמורות.

זבל נוזלי — היו מקרים שאי־אפשר היה להוציא את הזבל הנוזלי מתחת למפצמות, והוא הציף את כל שטח המפצמות. שיווק בקר — בקר שכבר נמכר במכרזים — הוצאתו התעכבה ובקר רב נשתהה במשקים זמן רב מדי.

איסור הכנסת בעלי־חיים מאזורים כבושים — השירותים הווטרינאריים הכריזו על הסגר בגלל סכנת מחלות מדבקות. הבוקרים עצמם חייבים להיות אלה שיתריעו, או יזהירו, וימסרו על כל הפרת הסגר.

מסקנות

ריכוז הפרות בשטחים מגודרים היטב, גדולים ככל האפשר (ואם אפשר בצל עצים וליד מקור מים) — היא הדרך הטובה ביותר להקלת סיכון של פגיעה ישירה, ובדרך זו נמנעים פיזור והת־רוצות הבקר באופן חופשי בשטח המגורים והמשק.

יש לבדוק במוסד מוסמך את אמצעי ההגנה האפשריים בפני שריפות המתבנים.

סכינים לשחיטת דחק, עזרה ראשונה לאדם ולבהמה, רישום מסודר על כל סעיפי העבודה ברפת — חיוניים בימי רגיעה כבימי חירום.

רצוי להכשיר בכל משק את אחד הרפתנים לביצוע הזרעה מלאכותית בשעת חירום.

את בורות הזבל הנוזלי יש לתכנן כך, שב־מקרה הצורך תהיה אפשרות של הזרמת הזבל הנוזלי החוצה.

סוף דבר

מ„שביל־החלב“ נקראו בחורינו אל שבילי המדבר וסיני, בואכה טיראן וסואץ. שעטו דהרו בשבילי הגדה המערבית, לג'אנין ולשכם, לחברין ויריחו. שטפו באישם ודמם שבילים לכותל. לירושלים האחת והשלמה, נאחזו בשיניים בשבילי הסלע העולים לרמת הגולן והסירו את סיוט שליטתם מעלינו. מי יתן וינחמו אלה שיקריהם נפלו, שיירפא לאלה שנפצעו בלכתם בשבילי הדם — כדי שנוכל אנו לשוב ולצעוד לבטח בש־בילי החלב, הדגן והבוסתן, בארץ גדולה ויפה, בה שורר השלום.

אלי סמסון

לשכת הדרכה, בית־שאן

4. פרות עלולות במרוצתן לפגוע בבני־אדם או ליפול לתוך שוחות מאוכלסות.

● בנחל־עוז הקיפו את המתבנים בצינורות השקאה והציפו את כל השטח במים; ואכן, אף כי פגז נפל בקירבת מתבן — לא פרצה דליקה.

● בימי רגיעה מצוי בשוק תומר כימי נוזל להתזה על מתבנים להגנה משריפות, אולם בימי החירום לא ניתן להשיגו.

● בחולתא הוצאו כל העגלות והפרות היבשות לשטח מרוחק ומגודר.

אמצעים לשעת פגיעה ישירה:

● לא בכל המשקים היו סכינים לשחיטת־דחק של פרות פצועות.

● כמעט לא הוכנו כלל תעלות לקבורת פגרי בהמות; בגדות לא הספיקו לשחוט את הפרות הפצועות כיוון שהחברים ישבו במקלטים; בנחל־עוז נלקחו הפרות הפצועות במשאית לבית המטבחיים של „מרבק“.

● למרבה הפליאה לא היו כמעט ברפתות תומרי עזרה ראשונה, לא לאדם ולא לבהמה.

רישום — במשקים שבהם היה רישום מסודר, הכולל לוח איכון פרות, לוח הזנה מפורט לכל קבוצת בקר, תווית או סימן זיהוי לכל ראש בקר, כרטיסי הזרעה ורישום מעודכן של ההמל־טות הצפויות — שם התאפשרה ההעברה לידי צוות מחליפים בצורה מסודרת וללא תקלות. במשקים רבים, בהם הרישום לא היה מסודר בימי רגיעה, היו לכך תוצאות קשות בימי חירום — בהזנה, בטיפולים שוטפים ובזיהוי הבקר.

הזרעה מלאכותית — באגודת „און“ גוייסו כשליש העובדים, וכמעט לא היו תקלות, פרט למשקים שהיו תחת אש, בהם לא הוריעו במשך ימים אחדים. ב„השרות“ להזרעה בדרום היה מחסור רב בעובדים; אחד מהמדריכים האזוריים גוייס לעבודה בהזרעה ויחד עם זאת היו מש־קים שלא הוריעו בהם תקופת־מה. משקים אחדים הפעילו פרי־עזר.

עזרה ווטרינארית — למרות גיוסם של חלק מהרופאים — הופעלה תכנית חירום העזרה הווטרינארית הבסיסית הובטחה בכל מקום ובכל מקרה.